

Балалық шақтағы дағдарыстар.

Әр түрлі кезеңдерде балалардың психикасындағы өзгерістер баяу және біртіндеп жүруі мүмкін, немесе олар тез және күрт болуы мүмкін. Тиісінше, дамудың тұрақты және дағдарыстық кезеңдері ажыратылады. Тұрақты кезең баланың жеке басының күрт өзгеруінсіз және өзгеруінсіз даму процесінің бірқалыпты жүруімен сипатталады. Ұзақ уақыт бойы болып жатқан болмашы, минималды өзгерістер, әдетте, басқаларға көрінбейді. Бірақ олар жинақталады және кезеңнің соңында дамудың сапалық секірісін береді: жасқа байланысты ісіктер пайда болады. Тұрақты кезеңнің басы мен соңын салыстыра отырып, баланың өз дамуында жүріп өткен орасан зор жолын елестетуге болады. Тұрақты кезеңдер балалық шақтың көп бөлігін құрайды. Олар, әдетте, бірнеше жылға созылады. Баяу және ұзақ уақыт бойына пайда болатын жасқа байланысты ісіктер тұрақты болып шығады, тұлға құрылымында бекітіледі. Тұрақтыдан басқа дамудың дағдарыстық кезеңдері бар. Даму психологиясында дағдарыстар, олардың баланың психикалық дамуындағы орны мен рөлі туралы бірыңғай пікір жоқ. Кейбір психологтар баланың үйлесімді дамуы үшін дағдарыстарға орын болмауы керек деп санайды. Дағдарыстық және тұрақты даму кезеңдері кезектесіп отырады.

Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша жас кезеңділігі келесі формада болады:

Жаңа туылған нәресте дағдарысы — нәресте жасы (2 ай - 1 жас)
1 жылдық дағдарыс
Ерте балалық шақ (1-3 жас)
3 жылдық дағдарыс
Мектепке дейінгі жас (3-7 жас)

Осылайша, балалардың дамуын жеке жас кезеңдеріне бөлудің негізгі критерийлері болып табылады (Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша):

- дамудың әлеуметтік жағдайы;
- жаңа түзілімдер баланың жеке басы;
- литикалық (тұрақты) және сыни кезеңдер.

Дамудың әлеуметтік жағдайы – бұл белгілі бір жастағы тұлға мен әлеуметтік шындық арасындағы белгілі бір жас кезеңінде дамуда болып жатқан барлық динамикалық өзгерістердің бастапқы нүктесі ретінде және жеке тұлғаның жаңа және жаңа тұлғалық қасиеттерге ие болатын формалары мен жолын толығымен және толығымен анықтайтын қатынастар жүйесі (Л.С. Выготский). Дамудың әлеуметтік жағдайы оған сәйкес келетін іс-әрекет формасын, баланың белгілі бір жасына тән іс-әрекетін белгілейді. Сонымен, сәби жасында мұндай адекватты әлеуметтік жағдай тікелей эмоционалды қарым-қатынас арқылы жүзеге асады. Әр жаста әр түрлі іс-әрекетке деген қажеттілік әр түрлі және өзіндік иерархияға ие. Осыған байланысты тұжырымдама енгізіледі *жетекші іс-шаралар*.

Жетекші іс-шаралар бұл оның түрі деп аталады, ол осы жас кезеңінде баланың, оқушының психикасындағы, оның психикалық процестеріндегі және жеке тұлғаның психикалық қасиеттеріндегі негізгі, маңызды өзгерістерді анықтайды. А.Н. Леонтьев жетекші іс-әрекеттің 3 ерекшелігін анықтайды:

- 1) жетекші іс-шаралар шеңберінде қызметтің жаңа түрлері пайда болады және сараланады;
- 2) жетекші іс-әрекет барысында жеке психикалық процестер қалыптасады немесе қайта құрылады;
- 3) осы кезеңдегі баланың негізгі тұлғалық ісіктері жетекші іс-әрекетке байланысты.

Психологиялық ісіктер олар жетекші іс-әрекеттің нәтижесі, өзіндік өнімі болып табылады. Л.С. Выготскийдің пікірінше, психологиялық ісіктер баланың іс-әрекеті мен жеке басындағы өзгерістерді жинақтай отырып, жас кезеңінің мәнін сипаттайды.

Жаңа туылған нәресте

Сәби жасы шартты түрде жаңа туған және нәрестелік екі кезеңге бөлінеді. Кезең басталады *жаңа туылған нәрестелердегі дағдарыстар*. **Оның белгілері:** дәрменсіздік, әлеуметтік делдалдық, анамен биологиялық бірлікті сақтау. Жаңа туылған нәресте (0 – 2,5 ай) – баланың өміріндегі алғашқы, дағдарыстық кезең. Бұл барлық әсерлер тегістелген, жұмсақ болатын жатырышылық біртекті ортада өмір сүруден ауа, дискретті ортаға көшу. Сезімдер балаға бұрынғыға қарағанда әлдеқайда алуан түрлі және қарқынды әсер етеді. Дағдарыстың объективті көрсеткіштері уақытша салмақ жоғалту болып табылады.

Бұл кезеңнің негізгі ісігі болып табылады *жаңа туылған нәрестенің жеке психикалық өмірінің бір түрі.*

Туылғаннан бастап баланың бойында тұтас нәрсе бар *рефлекстер жүйесі арқылы:*

а) *өзін-өзі сақтау рефлекстері:* тыныс алу, қан айналымы, ас қорыту және т.б.;

б) *қорғаныс рефлекстері:* қабақтың қысылуы, қарашықтың тарылуы және т.б.;

в) *индикативті рефлекстер:* басын жарық, дыбыс көзіне бұрады; баяу қозғалатын жарық көзін бақылайды; щекке тигізу бастың әсер ету көзіне қарай бұрылуына әкеледі, бала аузын ашады;

Нәрестелік кезеңнің жас шегі 2,5 айдан 1 жасқа дейін болады.

Ересек адаммен қарым-қатынас. Нәрестенің қалыпты дамуының қажетті шарттарының бірі - эмоционалды әл-ауқат сезімі, ол ең алдымен баланың ересектермен қарым-қатынасының арқасында туылуы мүмкін.

Дамудың әлеуметтік жағдайы

Бала биологиялық тұрғыдан қамқор болатын ересек адамға тәуелді, бірақ мүмкіндігінше әлеуметтік болмыс болып табылады. Баланың негізгі әлеуметтік қажеттіліктерінің бұзылуы психикалық дамудың артта қалуының ауыр түріне – ауруханаға жатқызуға әкеледі.

Жетекші қызмет

Тікелей – эмоционалды қарым-қатынас.

Негізгі ісіктер.

Автономды сөйлеу – бұл орталық ісік. Жаяу жүру пайда болады. Ересектермен психикалық қоғамдастықтың санасы

1 жылдық дағдарыс

Негізгі белгілері: тәуелсіздіктің жоғарылауы, аффективті реакциялардың пайда болуы, "эффект" мүмкін емес".

Ерте жастың басталуы "бір жылдық дағдарыспен" байланысты". Дағдарыстың психологиялық мазмұны баланың мінез-құлқы енді сыртқы әсерлерден басқарылмайтындығынан, балалар бастайды олардың жадында пайда болатын бейнелер мен идеялардың әсерінен әрекет ету. Балада "мотивациялық идеялар" пайда болады, өзгертетін баланың мінез-құлқы, көбінесе қыңырлықты, қыңырлықты тудырады. Осылайша, бала субъектіге айналады. Әрі қарай, бала өзін субъект ретінде танытын болмысқа айналады, "мен" сөзінің пайда болуымен байланысты жүйелік неоплазма пайда болады.

Дамудың әлеуметтік жағдайы өзгеруде, бала ересектерден айтарлықтай дербестікке ие болады, көптеген қажеттіліктерін өз бетінше қанағаттандырады. Оның танымдық іс-әрекеті қазіргі кезде тек сыртқы объективті әлемге ғана емес, өзіне де бағытталған. Бала бірнеше рет бір қозғалысты жасайды (мысалы: есікті ашады және жабады), өзі шығаратын өзгерістерді бақылайды, өзін қоршаған заттар әлемінен ерекшелендіреді және өзін субъект ретінде таниды. Өзін-өзі тану "мен" есімдігінің пайда болуымен қатар жүреді. "Мен" жүйесі – бұл ерте жастың аяғында пайда болатын орталық неоплазма. Бұл баланың "мен өзімін" деген талап қоюынан көрінеді.

Үш жылдық дағдарыс. Әдебиетте "Мен өзімін!" бейнелі атау алды. Негізгі белгілері: негативизм, қыңырлық, қыңырлық, ерік-жігер, наразылық мінез-құлқы, ересектердің талаптарының құнсыздануы, қызғаныш, деспотизм.

3 жастағы дағдарыс – бұл баланың әлеуметтік қатынастарын қайта құру, оның ересектерге қатысты ұстанымын өзгерту. Бала – тақырып – ересек адам. Бала мен ересек адамның ажырамас бірлігі жағдайы жойылуда: "Біз" жағдайы (Л.С. Выготский). Анадан психологиялық бөліну кезеңі басталады.